

7. Eenheid en verscheidenheid Het apostelconvent (Hand. 15:1-35)

H.C. van der Meulen

Gepubliceerd in M.C. Mulder en A. Noordegraaf (red.), *Hoop voor Israël. Perspectieven uit Handelingen*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2007, 166-190.

INLEIDING

In het midden van het boek Handelingen staat Lukas' verslag van het apostelconvent in Jeruzalem.¹ De vroege kerk bevindt zich hier op een cruciaal punt. Terwijl zij in de begintijd alleen uit Joden en Jodengenoten heeft bestaan, maken inmiddels meer en meer ook christenen uit de volken deel van haar uit. Met de bekering van de hoge ambtenaar uit Ethiopië (8:26vv) en die van de Romeinse centurio Cornelius (10:1vv) was de gemeente van Christus reeds over de grenzen van Israël gegaan, maar de arbeid van Barnabas en Saulus in Antiochië (11:25v) en die op hun zendingsreis (Hand. 13-14) hadden vele heidenen (dat wil zeggen: niet-Joden) gewonnen voor de naam van Jezus. Zij waren gedoopt en zo – zonder eerst besneden te zijn – opgenomen in de Messiasbelijdende gemeente. De ene Jezus belijdende gemeenschap was zodoende steeds meer gaan bestaan uit Joden én heidenen. Dus uit gelovigen, die tot het volk Israël behoorden en dus besneden waren, en uit andere leden, die afkomstig waren uit de volken en niet besneden waren. Juist dit niet besneden zijn van de tweede groep roept bij een deel van de moedergemeente in Jeruzalem verzet op.

De vraag, die in dit hoofdstuk centraal staat, betreft dan ook de condities, waaronder mensen uit de volken tot de ene, Messias belijdende gemeenschap kunnen behoren. De critici uit Jeruzalem zijn van mening, dat de besnijdenis hiertoe een onvermijdelijke voorwaarde is. Het gaat in Handelingen 15 daarom niet maar over de voorwaarden voor het samenleven van Joden en heidenen in deze ene gemeenschap², maar in de eerste plaats over de weg, waarlangs gelovigen uit de volken kunnen instromen in die ene gemeenschap. Met andere woorden: de visie op de *heilsweg* is in het geding.³

Hierin is ook de connectie met de waarschijnlijk rond die tijd geschreven brief van Paulus aan de Galaten gelegen. Het probleem, waarmee Paulus in de gemeente van Galaten werd geconfronteerd, speelde ook in Antiochië.⁴ Met dit soteriologische (de redding betreffende) kernprobleem zijn dan zeker ook andere belangrijke thema's verbonden: het zendingswerk, het samenleven van Joden en heidenen in de ene gemeente, de tafelgemeenschap. Het laatstgenoemde thema, waarop Paulus in de Galatenbrief ingaat, wordt in Handelingen 15 niet ter sprake gebracht. Het is wel mogelijk, dat dit het ontstane conflict (mede) heeft opgeroepen.

¹ We moeten bedenken, dat het gaat om een vergadering, waarin de apostelen, Jakobus, de oudsten en de gemeente van Jeruzalem bijeen zijn. De aanduiding 'apostelconvent' is dus niet helemaal correct, ook al zal de stem van de apostelen, evenals die van Jakobus, een bijzonder gewicht hebben gehad.

² J. Jervell, *Die Apostelgeschichte*, Göttingen 1998, 403.

³ F. Mussner, *Apostelgeschichte*. Die Neue Echter Bibel, Band 5, Würzburg 1984, 89: 'Es ging um die Frage des Heilswegs, speziell der Heiden, die Christen wurden.'

⁴ Zie M. Zetterholm, *The Formation of Christianity in Antioch. A Social-Scientific Approach to the Separation Between Judaism and Christianity*, London-New York 2005², 136.

Wanneer enige leden van de gemeente in Jeruzalem naar Antiochië komen en daar verwarring zaaien door te stellen, dat de heidenchristenen besneden moeten worden, wordt deze kwestie aan de apostelen en de oudsten te Jeruzalem voorgelegd. De kwestie moet officieel en wel in Jeruzalem, waar de *sedes apostolica* (apostolische stoel) is gevestigd, worden beslist.

UITLEG

Aanleiding (15:1-6)

Vers 1. Het begin van Handelingen 15 verplaatst ons naar Antiochië, waar Paulus en Barnabas enige tijd geleden zijn teruggekeerd van hun zendingsreis en aan de gemeente verslag hebben uitgebracht van alles wat God door hen had gedaan en ‘dat Hij ook de heidenen een deur des geloofs had geopend’ (Hand. 14:27). Er komen enigen uit Judea, afkomstig uit de gemeente te Jeruzalem (Hand. 15:24), in Antiochië op bezoek. Hun namen horen we niet en we vernemen ook niet hoe groot de groep is die zij vertegenwoordigen. Ze zijn op eigen houtje gekomen en niet door de leiding van de gemeente van Jeruzalem gestuurd. Wat ze komen vertellen, is echter wel duidelijk: het is heilsnoodzakelijk besneden te zijn. Zij leren, dat als je niet besneden bent naar het gebruik van Mozes je niet gered (*soothènai*) kunt worden. ‘Naar het gebruik van Mozes’ betekent naar de wet van Mozes (vgl. Luk. 1:9; 2:42; Hand. 16:21; 21:21; 26:3; 28:17). Besnijdenis en het houden van de wet van Mozes horen trouwens direct bij elkaar (vgl. Hand. 15:5). Het kernwoord ‘redden’ heeft een eschatologische kleur en heeft te maken met het besef in de eindtijd te leven. De gemeente van Jezus was ervan overtuigd, dat het einde van de ‘tegenwoordige eeuw’, uit wier heerschappij Christus ons heeft getrokken (Gal. 1:4), ophanden was. Dit maakte de oplossing van het conflict des te urgenter.⁵

Vers 2. Deze leer roept van de kant van Paulus en Barnabas verzet en twistgesprek op. Hierop vaardigt de gemeente hen beiden en nog enige andere gemeenteleden af naar Jeruzalem om het geschil aan de apostelen en de oudsten in Jeruzalem voor te leggen.

Vers 3. Op hun reis door Fenicië en Samaria vertellen zij de gemeenten daar over de bekering van de heidenen. Dit bereidt allen (‘al de broeders’) grote blijdschap (vgl. Luk. 2:10; 24:52). Ze ontvangen het verhaal dus zonder enige kritische tegenstem.⁶

Vers 4. In Jeruzalem aangekomen wordt het gezelschap ontvangen door de gemeente, de apostelen en de oudsten. Ook aan hen vertellen de afgevaardigden van Antiochië al wat God door hen heeft gedaan.

Vers 5. Dan staan enige gemeenteleden, die afkomstig zijn uit de partij van de Farizeeën, op en stellen dat de heidenchristenen moeten worden besneden en dat zij de wet van Mozes moeten houden.

Vers 6. Hierop komt de leiding van de gemeente van Jeruzalem – de apostelen en de oudsten – bijeen om zich over deze zaak te buigen. Of dit in een nieuwe zitting van deze vergadering gebeurt of in een andere bijeenkomst dan die in vers 4 horen we niet. Maar het gaat wel (weer) om een gemeentevergadering, zo laat vers 22 zien; niet om een aparte zitting van de leiders.⁷

Toespraak van Petrus (15:7-12)

⁵ Over dit eschatologisch aspect zie: Zetterholm, *a.w.*, 136vv.

⁶ Vgl. R. Pesch, *Die Apostelgeschichte (Apg 13-28)*, Düsseldorf/Zürich en Neukirchen-Vluyn 2003², 76.

⁷ Jervell, *a.w.*, 391. Zo ook E. Haenchen, *Die Apostelgeschichte*, Göttingen 1977, 427: vers 6 ‘schildert nicht eine Sondersitzung der Kirchenleitung’.

Vers 7. Net als in Antiochië ontstaat hier in Jeruzalem een heftige discussie. Dan staat Petrus op en neemt het woord. Hij spreekt de aanwezigen aan als Joden. ‘Mannen broeders’ (*andres adelfoi*) wordt in Handelingen uitsluitend als aanspraak van Joden gebruikt.⁸ De beslissing in deze kwestie wordt alleen door Joden getroffen. Petrus begint met te verwijzen naar zijn verkiezing tot zending onder de heidenen door God. ‘Van de aanvang af’ (letterlijk: ‘vanaf oude dagen’) heeft God hem hiertoe bestemd. Petrus doelt hiermee op zijn historische rol als zending onder de volken en in het bijzonder op de Corneliusperiode.⁹ Maar het ‘vanaf oude dagen’ is meer dan een historische aanduiding. Het is bij Lukas een vaste uitdrukking voor het raadsbesluit van God (vgl. Hand. 3:21; 15:18,21). Petrus wijst hiermee dus op de bedoeling, die God met hem heeft; een bedoeling, waarvoor Petrus moest worden gewonnen, zo heeft de geschiedenis van Cornelius laten zien.¹⁰

Vers 8-9. God kent het hart, ook dat van de heidenen en Hij heeft betuigd dat ook zij erbij horen door hun de Heilige Geest te schenken (Hand. 10:44vv). Hierin is er geen onderscheid meer tussen Joden en heidenen, want zij hebben allen deel aan de Geest en aan het geloof dat het hart reinigt. Van zichzelf zijn de heidenen onrein. Maar door de Geest en door het geloof zijn ze nu rein. Hiermee vervalt de eis van de christelijke Farizeeërs.

Vers 10-11. Petrus’ conclusie is, dat de volledige onderhouding van de wet van Mozes voor de heidenchristenen niet noodzakelijk is. Eigenlijk gaan die christelijke Farizeeërs zelfs tegen God in en verzoeken Hem, als zij de heidenen het juk (*zugos*), namelijk dat van de wet, op hun schouders willen leggen. Dit juk hebben noch de Joden in de gemeente noch hun vaders kunnen dragen. Hiermee zegt Petrus niet, dat de wet als zodanig een ondraaglijke last is en onvervulbaar is. Over de wet wordt ook in Handelingen in bevestigende zin gesproken (vgl. Hand. 6:13v; 7:38; 21:15vv; 24:17v). De wet is heilig en goed. Maar als we kijken naar ons vervullen van de wet en naar dat van de vaders, moeten we, aldus Petrus, schuld belijden. Wij als Joden hebben de wet inderdaad niet vervuld (vgl. Hand. 7:53). Wij geloven echter, dat wij allen, Jood en heiden, op dezelfde wijze behouden worden (*soothènai*): door de genade van de Here Jezus. Petrus zegt dus niet dat de wet is afgeschaft. Hij stelt, dat heil en reinheid niet afhankelijk zijn van de besnijdenis en van het vervullen van de wet.¹¹ Niet de wet beslist over de toegang tot het heil, maar het geloof in Jezus Christus.

Vers 12. De hele vergadering wordt stil van de woorden van Petrus. Zo komt er ruimte voor het zendingsrelaas van Paulus en Barnabas, waarin zij verhalen van de tekenen en wonderen die God door hen onder de heidenen heeft gedaan. Wanneer zulke

⁸ Jervell, *a.w.*, 391.

⁹ Jervell, *a.w.*, 391; Pesch, *a.w.*, 77.

¹⁰ Pesch, *a.w.*, 77: ‘Petrus deutet also Gottes Handeln an den Heiden, dessen Mittler er gegen seinen anfänglichen Widerstand geworden war.’

¹¹ Jervell, *a.w.*, 393. Pesch merkt op, dat Petrus hier meer ingehouden uitspreekt wat Paulus in Galaten 2:17 duidelijker formuleert: ook de Joden zijn als ‘zondaar’ gerechtvaardigd. Ook zij geloven, dat zij door de genade van de Here Jezus (vgl. 13:38v) ‘worden gered’, zoals dat in petrinische terminologie heet (vgl. Hand. 2:21,40; 4:9,12; 11:14). Dat de Joden de wet niet konden dragen betekent niets anders, dan dat ze ‘niet uit werken der wet’ (Gal. 2:16) kunnen worden gerechtvaardigd, maar alleen ‘door geloof’ (Gal. 2:16) en door ‘de genade van de Here Jezus Christus’ (vgl. Gal. 1:6; Rom. 3:24). Petrus en Paulus stemmen hier dus fundamenteel overeen. Zie Pesch, *a.w.*, 78.

dingen gebeuren wordt door God getoond hoe Hij tegenover deze kwestie staat. Wat Petrus naar voren gebracht heeft, wordt door het zendingsverslag bevestigd.¹²

Toespraak van Jakobus (15:13-21)

Vers 13. Hierna volgt de rede van Jakobus. Zijn persoon wordt nergens in Handelingen geïntroduceerd. Hij treedt gewoon op (12:17; 21:18vv). Lukas zegt niet eens dat hij de broeder des Heren is. Dat is ook niet nodig, want Jakobus is de onbetwiste leider van de oergemeente met een onaanvechtbaar gezag.¹³ Jakobus brengt het overleg in de vergadering in Jeruzalem weer een belangrijke stap verder door het *Schriftbewijs* voor wat Petrus naar voren heeft gebracht aan te dragen.¹⁴ Dat het Gods oogmerk is het begrip ‘volk van God’ uit te breiden tot de wereld van de volken is reeds in de Schriften te lezen.

Vers 14. Jakobus knoopt aan bij de woorden van Simeon (Petrus), die uiteengezet heeft ‘hoe God van meet aan erop bedacht geweest is een volk voor zijn naam uit de heidenen te nemen’. Het ‘van meet aan’ (*prooton*) neemt het ‘vanaf oude dagen’ van vers 7 op. God heeft zijn besluit ten aanzien van de volken reeds lang genomen. Zelfs veel eerder – en hiermee leidt Jakobus Petrus’ gedachten verder – dan de geschiedenis van Cornelius liet zien. De uitdrukking ‘een volk nemen’ (*labein laon*) herinnert aan het verkiezen van Israël (Ex. 19:5; Deut. 14:2; 26:18v). Nu verkiest God zich echter dus ook ‘een volk uit de volken’. Dit komt niet in de plaats van Israël en het vormt ook niet het nieuwe Godsvolk. Israël is en blijft het volk van God. Maar het ‘volk uit de volken’ mag er nu ook bij horen en behoort met Israël samen tot Gods volk.¹⁵ De ‘kerk’ bestaat nu dus uit het vernieuwde Israël en een ‘volk uit de volken’.

Vers 15-18. Jakobus beroept zich op de profeten (vs. 15) en hij citeert in het bijzonder de profeet Amos (vs. 16-18). Het citaat uit Amos is ontleend aan de Griekse vertaling van het Oude Testament, de Septuaginta. Wat betreft Jakobus’ verwijzing naar de niet met name genoemde profeten, kunnen we denken aan Hosea (3:5), Jeremia (12:15vv), Jesaja (45:21v) en Zacharia (1:16; 2:11). Laatstgenoemde profeet predikt de terugkeer van de HERE tot Jeruzalem en de herbouw van zijn ‘huis’ (de tempel) (1:16) en voorzegt tevens, dat vele volken te dien dage gemeenschap zullen zoeken met de HERE en dat zij Hem tot een volk zullen zijn en dat de HERE in hun midden zal wonen (2:11). Zacharia (1:16) spreekt, net als Jeremia (12:15), over Gods wederkeer tot zijn volk. Hun woorden klinken duidelijk aan het begin van Jakobus’ beroep op de profeten door: ‘Daarna zal Ik wederkeren’ (Hand. 15:16). En het slot van dat beroep (‘spreekt de HERE, die deze dingen doet, welke van eeuwigheid bekend zijn’, 15:18) roept Jesaja 45:21 in herinnering: ‘Wie heeft dit vanouds doen horen, het van overlang verkondigd? Ben Ik het niet, de HERE?’.

Dus, met de inleiding en de afsluiting van de aanhaling uit Amos 9 wordt door Jakobus duidelijk gemaakt, dat die andere profeten en Amos het over dezelfde dingen hebben: het herstel van het huis van God zal samengaan met het toebrengen van de volken. Jakobus spreekt in vers 16 ook eerst over het herstel van Israël en daarna in vers 17 over het zoeken van de HERE door de volken. De vooronderstelling voor het

¹² Jervell, *a.w.*, 393. Pesch, 79: ‘Zu der messianisch erneuerten *ecclesia ex circumcissione* tritt nun die *ecclesia ex gentibus* hinzu und bildet mit dem erneuerten Israel assoziiert, das zweifach-eine neue Volk Gottes’.

¹³ Jervell, *a.w.*, 393. Zie ook: H. Mulder, *Jakobus en de oudsten in de boeken van Lucas*, Serie: Exegetica, Nieuwe reeks. Eerste deel, Amsterdam 1972.

¹⁴ Mussner, *a.w.*, 93.

¹⁵ Jervell, *a.w.*, 394.

ontstaan van een ‘volk uit de heidenen’ is de wederopbouw en de vernieuwing van Israël. Die twee zaken hangen causaal samen.¹⁶

Wat heeft Jacobus op het oog, als hij de woorden van Amos over het herbouwen van ‘de vervallen hut van David’ te berde brengt? R. Bauckham is van mening, dat Jakobus gedacht heeft aan de eschatologische tempel, die God zal bouwen als de plaats van zijn eschatologische aanwezigheid, in de messiaanse tijd wanneer de davidische heerschappij wordt hersteld in Israël. Hij bouwt de nieuwe tempel zó, dat alle heidenvolken zijn aanwezigheid daar ook kunnen zoeken.¹⁷ Deze nieuwe tempel bestaat uit het eschatologische volk van God.¹⁸ Het beeld van de tempel, toegepast op de gemeente van Christus, komt in het Nieuwe Testament meermalen voor (1 Kor. 3:16v; 2 Kor. 6:16; Ef. 2:21; 1 Petr. 4:17; Hebr. 13:15v).¹⁹

Toch rijst de vraag, of het beeld van de tempel zich uit het citaat van Amos laat halen. Het staat immers buiten kijf, dat Amos het eschatologische herstel van het davidische *koningshuis* op het oog had. Ook in Qumran werd ‘de hut van David’ messiaans geduid. Het Nieuwe Testament laat ons Jezus zien als de ware davidide, dé Zoon van David. In hem wordt het huis van David herbouwd. Lukas schrijft hierover reeds in zijn evangelie (Lukas 1-2; ‘de Here God zal hem de troon van zijn vader David geven, en Hij zal als koning over het huis van Jakob heersen tot in eeuwigheid, en zijn koningschap zal geen einde nemen’, Lukas 1:32v). Dezelfde gedachte vormt de opmaat van zijn tweede boek, dat van de Handelingen (zie Hand. 1:6,15-26; 2:29vv). In de persoon en het werk van Koning Jezus wordt de hut van David hersteld en het volk Israël vernieuwd.²⁰

Van hieruit – dus vanuit het messiaanse koningschap van Jezus – gaat de aandacht vervolgens uit naar de heidenen. In het citaat uit Amos, dat Jakobus uitspreekt, worden deze twee zaken ook nauw verbonden: de vervallen hut van David zal door God worden hersteld, ‘opdat (*hopoos*) het overige deel der mensen de Here zoeken, en alle heidenen (*panta ta ethna*), over welke mijn naam is uitgeroepen’ (Hand. 15:17). Met het herstel van de vervallen hut van David heeft God dus een bepaalde bedoeling: de volken gaan de Here zoeken.

Met het citeren van Amos 9:12 in vers 17 komt duidelijk tot uitdrukking, dat de Septuaginta hier nogal verschilt van de masoretische tekst. Blijft vers 16, dat Amos 9:11 aanhaalt, dicht in de buurt van de masoretische tekst, vers 17 toont een significant onderscheid tussen de Griekse vertaling van het Oude Testament en de Hebreeuwse tekst. Amos 9:12 (Hebreeuwse tekst) luidt: ‘opdat zij beërven de rest van Edom en van al de volken over wie mijn naam is uitgeroepen, luidt het woord van de

¹⁶ Jervell, *a.w.*, 395.

¹⁷ Bauckham, *a.w.*, 453/454.

¹⁸ Bauckham, *a.w.*, 454/455.

¹⁹ Zie Bauckham, *a.w.*, 442vv. Bauckham wijst erop, dat de gemeente van Qumran zichzelf ook als ‘eschatologische tempel’ beschouwde. Het verschil met het N.T. is, dat de gemeenschap van Qumran zichzelf niet zag als *de* eschatologische tempel, maar alleen als een tijdelijk substituut voor de tempel in Jeruzalem, omdat de priesterdienst daar in de ogen van de gemeenschap van Qumran onwettig was. Zij verwachtten dan ook, dat in de messiaanse tijd dé nieuwe tempel in Jeruzalem zou verrijzen (p. 442).

²⁰ Zie Jervell, *a.w.*, 395. Ook C.H. Lindijer uit zich in deze zin, hiertoe door het werk van J. Jervell en G. Lohfink op het spoor gezet. Maar Lindijer voegt hieraan toe: ‘Ik denk dat ze toch even te ver gaan als ze in onze tekst lezen: het herbouwen en herstellen van Israël, de verzameling en het weer oprichten van Israël door God’. Zie C.H. Lindijer, *Handelingen van de apostelen II* (PNT), Nijkerk 1979, 77. Moeten deze thema’s echter niet juist wél worden mee bedacht, gezien de door Jacobus gemaakte toespelingen op ‘de woorden der profeten’ (15:15)? En profeteert Amos niet, dat mét het weer oprichten van de vervallen hut van David, God ook een keer zal brengen in het lot van zijn volk Israël (Am. 9:14)?

HERE, die dit doet'. Handelingen 15:17 – dat dus uit de Septuaginta citeert – heeft: 'opdat het overige deel der mensen de Here zoeken, en alle heidenen, over welke mijn naam is uitgeroepen, spreekt de Here, die deze dingen doet'.²¹ Ook wie geen Hebreeuws en Grieks kent ziet direct het verschil.

Nu is het goed mogelijk, dat de Septuaginta gebruik heeft gemaakt van een andere versie van de Hebreeuwse tekst, waarin het werkwoord *jarasj* ('in bezit nemen', 'onderwerpen', 'beërven') werd gelezen als *darasj* ('zoeken') en *resjit* 'edom' ('de rest van Edom') als *resjit* 'adam' ('de rest van de mensen'). In elk geval is duidelijk, dat de Septuagintatekst precies uitdrukking geeft aan wat Jakobus naar voren wil brengen: de heidenen, waarover Gods naam is uitgeroepen – en dus ook zijn eigendom zijn –, zullen in de messiaanse tijd de Here zoeken. Dáártoe dient het herstel van de vervallen hut van David.

Vers 19-20. Met gezag geeft Jakobus nu zijn oordeel over de kwestie van het wel of niet besneden moeten worden van de christenen uit de volken (*dio egoo krinoo*, 'daarom ben ik van oordeel'). Want de vraag naar de toegang van de heidenen tot het verbond en het heil is wel beantwoord, maar nog niet die naar de verdere betekenis van de wet voor hen. Voor het beantwoorden hiervan laat Jacobus zich opnieuw leiden door het Schriftgetuigenis.²² Wanneer de christenen uit de volken zijn gaan behoren tot Gods volk, moet hun geen andere last opgelegd worden dan dat ze zich aan vier geboden zullen houden. Het zijn geboden, die reeds in de Tora, in Leviticus 17-18, zijn opgedragen aan 'de vreemdeling die in uw midden woont' (Lev. 17:8vv; 18:26). Het gaat om vier verboden. Zij moeten zich onthouden van: 1) wat aan de afgoden gewijd is (Lev. 17:8v), 2) hoererij (Lev. 18:6-23), 3) het verstikte²³ (Lev. 17:15) en van bloed (Lev. 17:10,13). Dus, reeds de Schrift bevat de vier bepalingen, die aan de christenen uit de volken moeten worden voorgehouden. Jakobus stelt niet een pragmatisch compromis voor om het probleem van de tafelgemeenschap op te lossen²⁴, maar wijst een exegetisch geplaveide weg, waarop Joden en heidenen in de gemeente van Christus op onderscheiden wijze en toch gemeenschappelijk kunnen samenleven. Christenen uit de heidenen hoeven zich niet te laten besnijden, maar ze zijn daarom niet ontslagen van de wet.²⁵

Excurs

De vier verboden hebben ook een plaats in de zogenoemde *noachitische geboden*.²⁶ Naar Joodse opvatting gelden deze geboden voor alle mensen, in onderscheid van de exclusief aan de Joden geopenbaarde geboden en verboden van de Thora. De voorstelling van de noachitische geboden gaat terug op

²¹ In de oorspronkelijke Septuagintatekst staat, dat de mensen die zijn overgebleven 'zullen zoeken'. Het object van dit zoeken wordt daarin dus niet vermeld. Jakobus noemt dit object dus wel: 'de Here' (*ton kurion*).

²² R. Bauckham, 'James and the Jerusalem Church', in: R. Bauckham (ed.), *The Book of Acts in its First Century Setting. Volume 4: Palestinian Setting*, Grand Rapids/Michigan en Carlisle 1995, 452.

²³ Met het 'verstikte' wordt bedoeld, dat het dier zijn natuurlijke dood is gestorven. Het is niet (ritueel) geslacht en bevat dus bloed. Over de rituele voorschriften omtrent het slachten, zoals die in de Joodse traditie naar voren worden gebracht: S.Ph. Rabbijn de Vries Mzn., *Joodse riten en symbolen*, Amsterdam 1986⁶, 157vv.

²⁴ Dat is de mening van Pesch, *a.w.*, 80v.

²⁵ Jervell, *a.w.*, 397/398.

²⁶ Zie o.a. Irina Wandrey, 'Noachidische Gebote', in: *RGG*⁴ Band 6, Tübingen 2003, 348-349; I. Epstein, *Het jodendom. Joodse godsdienst in historisch perspectief*, Utrecht 2000³, 20v., 146, 149; W.H. Zuidema, J. op het Root, *En God sprak tot Noach en zijn zonen; een joodse code voor niet-joden?*, Baarn 1991.

rabbijnse uitlegging van de openbaringen aan Adam en Noach, de oervaders van alle mensen.

De tijd van ontstaan van de formulering van deze geboden is omstreken. Ze worden in de Talmoed op diverse plaatsen vermeld, dikwijls in een verschillende context, maar versies ervan moeten bestaan hebben voordat de in de Talmoed genoemde zeven voorschriften gezaghebbend zijn geworden. Een van de oudste versies vinden we in het boek Jubileeën, dat tot de zogenaamde apocriefe literatuur wordt gerekend en waarschijnlijk rond het jaar 100 v. C. gedateerd moet worden (zie Jub. 7:20-21). Volgens David Flusser en Shmuel Safrai biedt het aposteldecreeet van Handelingen 15 een variant op de noachitische voorschriften uit de Joodse traditie.²⁷

De belangrijkste Talmoedpassage aangaande de noachitische voorschriften is bSanhedrin 56a-b. Hier worden de zeven voorschriften aldus benoemd: (het inrichten van een) rechtsorde, zich onthouden van godslastering, van afgodendienst, van bloedschande, van bloedvergieten, van diefstal en van het eten van vlees van levende dieren.

Vers 21. Dat de christenen uit de volken niet ontslagen zijn van de wet adstrueert Jakobus met de opmerking, dat Mozes (dat is: de vijf boeken van Mozes) van oudsher in iedere stad van de Joodse diaspora gelezen en gepredikt wordt in de synagogale eredienst. Niet Jakobus, maar Mozes garandeert het gezag van wat er besloten gaat worden. En de stem van Mozes weerklinkt tot nu toe en wereldwijd. Ook hier geldt: vanuit de synagoge (Israël) reikend naar 'iedere stad' (de volken).²⁸ Aan de hand van de Schriften wijst Jakobus zo een begaanbare weg, waarop christenen uit de Joden en die uit de volken binnen de ene gemeente kunnen samenleven. Het onderscheid tussen beide groepen wordt niet ontkend, maar er mag tussen beide geen scheiding zijn. De christenen uit de heidenen dienen zich aan de genoemde clausules, die vooral cultisch van aard zijn, te houden. Niet alleen om zo hun Joodse broeders en zusters niet te ergeren, maar om samen met hen de aloude wet te respecteren die zegt dat het leven aan God behoort.

Besluit en brief (15:22-29)

Vers 22. Jakobus' stem is er een van groot gewicht, maar hij beslist niet alléén. De hele vergadering (apostelen, oudsten, de hele gemeente) besluit na zijn rede twee mannen uit hun midden, Judas Barsabbas en Silas – twee leidende gemeenteleden (Hand. 15:27, 32, 34, 40) –, met Paulus en Barnabas naar Antiochië te zenden. Zij moeten het in een brief verwoorde besluit overbrengen.

Vers 23-29. Deze verzen bevatten de inhoud van de brief. Als broeders richten de afzenders zich tot broeders. Deze aanspraak, in Handelingen vooral voor de Joden gebruikt, wordt hier voor de eerste maal ook op de heidenen toegepast.²⁹ Het schrijven is niet alleen aan Antiochië, maar ook aan Syrië en Cilicië gericht. Het besluit geldt echter alle niet-joden in de kerk van Christus (Hand. 16:4; 21:25). In de brief wordt

²⁷ Zie D. Flusser, D., S. Safrai, 'Das Aposteldekret und die Noachitischen Gebote', in: E. Brocke en H.J. Barkenings (Hg.), *Wer Tora vermehrt mehrt Leben. Heinz Kremers zum 60. Geburtstag*, Neukirchen 1986, 173-195; A. van den Berg, R. Süß, *Spiritualiteit in Jodendom en christendom*, Heerenveen 2006, 239-245.

²⁸ Zie Mussner, *a.w.*, 94: de verwijzing naar het feit, dat de boeken van Mozes op elke sabbat in de synagogen in de diaspora worden gelezen betekent, 'dass sich bei "Mose", nämlich in Lev 17 und 18 Weisungen ähnlicher Art finden, die nicht bloss für Israel, sondern auch für "den Fremden", d.h. den Heiden, gelten.'

²⁹ Jervell, *a.w.*, 400.

gerefereerd aan de onrust die ‘enigen uit ons midden’ in Antiochië hebben veroorzaakt. Duidelijk wordt gesteld, dat zij dat op eigen houtje hebben gedaan. Van de vier mannen, die het besluit overbrengen, worden met name Judas en Silas aanbevolen: het zijn mensen die hun leven voor de naam van de Here Jezus Christus hebben overgehad. Zij zullen het besluit ook mondeling meedelen. De twee anderen, ‘onze geliefden Barnabas en Paulus’ kent de gemeente van Antiochië reeds. Vervolgens zegt de brief, dat het ‘de Heilige Geest en ons’ goed heeft gedacht als noodzakelijke last alleen de vier geboden (in een iets andere volgorde opgesomd) op te leggen. De formulering ‘de Geest en ons’ houdt in, dat de Geest door mensen handelt.³⁰ De Geest schakelt mensen in. Hij handelt in de handelingen van de apostelen, de oudsten en de gemeente. Het is dus de Heilige Geest, die achter de totstandkoming van het decreet staat. Geleid door de Geest – dat wil zeggen, zo bleek: geleid door Woord en Geest – zijn zij tot dit besluit gekomen. Wanneer de heidenchristenen zich aan de vier genoemde verboden houden, doen ze wèl. Dan leven ze naar de geboden, die steeds weer in de synagoge worden verkondigd (15:21) en die van gelovigen uit de heidenen alleen ‘dit noodzakelijke’, dat reeds door Mozes geformuleerd was, vraagt.

Terug in Antiochië (15:30-35)

Vers 30-31. De afgevaardigden nemen afscheid. Als ze in Antiochië zijn gearriveerd roepen ze de vergadering bij elkaar en leggen de brief over. Na lezing ervan verblijdt de vergadering zich over de bemoediging (*paraklèsis*).

Vers 32-33. Judas en Silas, die zelf ook profeten waren, bemoedigen (*parekalesan*) en versterken (*epestèrixan*) de broeders met vele woorden. Als broeders richten ze zich tot broeders. Na een langere tijd van werken worden in de gemeente worden zij beiden broederlijk en met de vredesgroet teruggezonden naar Jeruzalem.

Vers 34. Dit vers wordt als een latere toevoeging beschouwd. Het zal hebben moeten dienen als overgang naar 15:40.

Vers 35. Paulus en Barnabas blijven in Antiochië. Zij leren (*didaskontes*) en verkondigen (*euangelizomenoi*) samen met vele anderen het woord des Heren. Dit laat zien hoe het apostelbesluit intensieve arbeid in de gemeente tot gevolg heeft.³¹

DE DOORWERKING VAN HET APOSTELBESLUIT

Op zijn tweede zendingsreis, die door Klein Azië leidt, heeft Paulus Silas en vanaf Lystra ook Timoteüs tot metgezel. Wanneer zij door de steden reizen geven zij aan de gemeenten ‘de beslissingen door, die door de apostelen en de oudsten te Jeruzalem zijn genomen’ (Hand. 16:4). Wanneer Paulus na zijn derde zendingsreis op bezoek gaat in Jeruzalem heeft hij ook een ontmoeting met Jakobus en de oudsten (Hand. 21:15vv). Zij vragen hem het gerucht, dat hij in de diaspora wonende christenjoden zou leren dat zij zich niet meer aan de wet van Mozes behoeven te houden, te ontzenuwen. Hiertoe stellen ze Paulus voor vier Joodse mannen die een gelofte op zich hebben genomen mee te nemen, zich met hen tezamen te heiligen en de kosten voor hen te dragen, opdat zij hun hoofd kunnen laten scheren. Dan zal ieder kunnen zien dat het gerucht niet op waarheid berust en dat Paulus zelf meegaat in het onderhouden van de wet (21:23vv). Vervolgens brengen Jakobus en de oudsten het

³⁰ Jervell, *a.w.*, 401. Pesch ziet in deze woorden een godmenselijk synergisme van eensgezind kerkelijk handelen uitgedrukt. Het besluit van de Heilige Geest en de vergadering is genomen ‘im gottmenschlichen Synergismus einmütig-kirchlichen Handelns’ (Pesch, *a.w.*, 83).

³¹ Jervell, *a.w.*, 402.

schriftelijk meegedeelde apostelbesluit in herinnering: de christenen uit de heidenen moeten zich aan de vier daarin geformuleerde verboden houden (21:25).

Het vervolg van de geschiedenis van de kerk laat zien, dat de naleving van de verboden wijd verspreid en langdurig is geweest.³² Het tegelijk noemen van het eten van afgodenoffers en van hoererij in het boek Openbaring (2:14, 20) suggereert, dat hierbij gedacht is aan het apostelbesluit. Didache leert: ‘Met betrekking tot het voedsel, neem op u wat u kunt. Houd u ver van wat aan de afgoden is geofferd want dat is een verering van dode goden’ (Did. 6:3). Dat christenen zich moeten onthouden van het eten van bloed lezen we bij Eusebius, Tertullianus en Clemens van Alexandrië. Origenes refereert expliciet aan het apostelbesluit.³³

Onthouding van bloed zou reeds gefundeerd kunnen worden op het noachitisch verbod (Gen. 9:4), maar het is interessant waar te nemen dat de exegetische basis van het apostelbesluit op Leviticus 17-18 niet vergeten is. Wanneer Tertullianus schrijft dat christenen zich niet alleen van bloed moeten onthouden maar eveneens van wat gesmoord is en van aas, breidt hij de verwijzingen van het apostelbesluit naar Leviticus 17:12v. uit tot Leviticus 17:15. In haar verwijzingen naar het apostelbesluit maakt ook de Pseudo-Clementijnse literatuur zorgvuldig gebruik van Leviticus 17-18.³⁴

Sommige handschriften van het boek Handelingen hebben aan de vier verboden, die in Handelingen 15 worden genoemd, de ‘gulden regel’ (zie Matth. 7:12; Luk. 6:31) toegevoegd. Volgens Pesch was dat om uit rituele voorschriften morele geboden te maken, zodat het apostelbesluit zijn geldigheid zou behouden in een tijd waarin de tafelgemeenschap tussen Jodenchristenen en heidenchristenen niet meer actueel zou zijn.³⁵ Bauckham is echter van mening, dat het toevoegen van de gulden regel niet een ethisering van het apostelbesluit beoogde, maar een poging was om het besluit alomvattend te maken. De gulden regel voorzag zo in een erkende, beknopte samenvatting van alle verplichtingen. Volgens Bauckham is het waarschijnlijk, dat de toevoeging van de gulden regel van het besluit een hoofdsom maakte van wat christelijke bekeerlingen geëist moest worden; een hoofdsom, die in het catechetisch onderricht kon worden gebruikt.³⁶

DE RELATIE HANDELINGEN 15 – GALATEN 2

De verhouding tussen Handelingen 15 en Galaten 2 is gecompliceerd en heeft uitleggers veel hoofdbrekens bezorgd. Een belangrijke vraag is onder meer waarom de apostel Paulus in zijn brief aan de Galaten geen gewag maakt van het apostelbesluit. Een ander probleem is de historische volgorde, waarin de gebeurtenissen, die in de twee Schriftgedeelten worden beschreven, hebben plaats gevonden. In zijn commentaar doet Pesch een poging om de beide gedeelten op elkaar te betrekken en een historische schets van de ontwikkeling van de gebeurtenissen, waarover Lukas in Handelingen en Paulus in Galaten vertelt, te geven.³⁷ Uitleggers verschillen trouwens van mening over de vraag of het in Galaten 2 verhaalde gebeuren hetzelfde is als dat in Handelingen 15 of dat het slaat op wat Lukas vertelt in

³² Bauckham, *a.w.*, 464.

³³ Zie Bauckham, *a.w.*, 464v.

³⁴ Bauckham, *a.w.*, 465/466.

³⁵ Pesch, *a.w.*, 81.

³⁶ Bauckham, *a.w.*, 466.

³⁷ Zie Pesch, *a.w.*, 86-90.

Handelingen 11:27-30. De meeste uitleggers (o.a. J. Jervell³⁸) menen, dat het eerste het geval is, een minderheid kiest voor het tweede.³⁹ Over de historische volgorde worden dus verschillende meningen aangehangen. Mij lijkt de opvatting van R. Bauckham over de verhouding tussen beide Schriftgedeelten plausibel.⁴⁰

Volgens hem beschrijft Galaten 2:1-10 een overeenkomst tussen Barnabas en Paulus en de drie ‘pilaren’ van de gemeente te Jeruzalem (Jakobus, Kefas en Johannes), die heeft plaats gevonden vóór het apostelbesluit. Op die ontmoeting slaat waarschijnlijk Handelingen 11:30.⁴¹ Bauckham wijst erop, dat veelvuldig naar voren is gebracht, dat het apostelbesluit onmogelijk geformuleerd kan zijn ten tijde van de ontmoeting, die in Galaten 2:1-10 wordt beschreven. Het is immers moeilijk voorstelbaar, dat de gebeurtenissen van Galaten 2:11-14 zich hebben afgespeeld ná de uitvaardiging van het aposteldecreet.⁴²

Naar de mening van Bauckham doet Galaten 2:1-10 verslag van een *initiële beslissing* door de drie ‘pilaren’, genomen in een private raadpleging met Barnabas en Paulus (zo rond het jaar 47, vdM⁴³). Deze beslissing hield in, dat Barnabas en Paulus geen besnijdenis hoefden te eisen van hun bekeerlingen uit de heidenen.⁴⁴

Toch ging het debat over deze zeer controversiële zaak voort. Hierdoor werd het al gauw noodzakelijk, dat de hele kwestie onderwerp van een algehele bespreking zou moeten worden en dat er een gezaghebbend besluit door de leiders van de moederkerk in Jeruzalem zou moeten worden genomen. Dat zou dan moeten gebeuren in het kader van een officiële assemblee van de moedergemeente te Jeruzalem (ongeveer in het jaar 49, vdM).

Het besluit, waarover Lukas in Handelingen 15 schrijft, was niet in tegenspraak met de eerder genomen initiële beslissing, maar preciseerde dat. Bovendien gaat het in Handelingen om een decreet, dat door de hele assemblee van Jeruzalem is genomen. Met dat gezag bekleed kon het besluit officieel worden gecommuniceerd naar de andere gemeenten.⁴⁵

Dus is het waarschijnlijk, dat het incident in Antiochië, waarvan Galaten 2:11-14 gewag maakt, behoort tot de gebeurtenissen, die direct geleid hebben tot het apostelconvent in Jeruzalem (Hand. 15).⁴⁶ De brief aan de Galaten zou daarom

³⁸ Jervell, *a.w.*, 404.

³⁹ Zie voor een overzicht van de argumenten pro en contra: D. Wenham, ‘Acts and the Pauline Corpus: II. Pauline Parallels’, in: B.W. Winter, A.D. Clarke, *The Book of Acts in its First Century Setting. Volume 1: Ancient Literary Setting*, Grand Rapids, Michigan/ Carlisle 1993, 228-243. Wenham kiest zelf voor Hand. 11:30=Gal. 2:1-10.

⁴⁰ Bauckham, *a.w.*, 468vv.

⁴¹ Bauckham, *a.w.*, 470. Bauckham kiest net als D. Wenham dus voor Hand. 11:30=Gal. 2:1-10.

⁴² Bauckham, *a.w.*, 468.

⁴³ Een precieze datering is moeilijk te geven. Voor de door mij genoemde jaartallen, die dienen als oriëntatie, zie: P. Barnett, *Historische zoektocht naar Jezus*, Zoetermeer 1998, 116vv.

⁴⁴ Bauckham, *a.w.*, 468.

⁴⁵ Bauckham, *a.w.*, 469.

⁴⁶ In een uitvoerige noot merkt Bauckham op, dat het in Galaten 2:12v gaat om de kwestie van de tafelgemeenschap tussen Jodenchristenen en heidenchristenen (zie *a.w.*, 469 noot 161). Nadat ‘sommigen uit de kring van Jakobus’ in Antiochië zijn gekomen, onttrekken Petrus, andere Jodenchristenen en zelfs ook Barnabas zich aan deze tafelgemeenschap. In Handelingen 15 vormt, aldus Bauckham, niet de tafelgemeenschap, maar de besnijdenis van heidenchristenen het punt van discussie. De kwestie is hier die van de verhouding van de heidenchristenen tot de wet. Maar het is niet moeilijk voorstelbaar, dat ‘sommigen uit Judea’ (Hand. 15:1) de kwestie van de tafelgemeenschap hebben aangegrepen om hun mening naar voren te brengen, dat heidenchristenen besneden moeten worden (zie ook Gal. 6:12vv, vdM). Paulus verzet zich openlijk tegen Petrus’ gedrag: niet zozeer zijn woorden – immers Petrus en Barnabas waren beiden van mening dat de heidenchristenen zich niet hoefden te laten besnijden –, maar zijn handelwijze. In dit handelen komt echter wel een zaak naar

geschreven kunnen zijn tijdens de hitte van het debat in Antiochië, kort voor het apostelconvent in Jeruzalem. Dit verklaart het ontbreken in de brief aan Galaten van een verwijzing naar de gebeurtenissen in Handelingen 15:2b-33.⁴⁷ Dat Lukas nergens refereert aan de persoonlijke consultatie en de beslissing in Galaten 2:1-10 is niet verrassend. Want deze beslissing – kort na het schrijven van Galaten – blijkt een kortstondige regeling te zijn geweest, die heel spoedig werd vervangen door een vollediger en meer gezaghebbend besluit, dat permanent van kracht bleef.⁴⁸ Voor de voortgaande geschiedenis van de zending onder de heidenen, waarover Lukas vertelt, was de overeenkomst van Galaten 2:1-10 van kleine betekenis, terwijl de vergadering van Jeruzalem van Handelingen 15 baanbrekend was.⁴⁹

PAULUS' HOUDING TEGENOVER HET APOSTELBESLUIT

We maakten reeds melding van het feit, dat Paulus de besluiten van het apostelconvent op zijn tweede zendingsreis aan de gemeenten in Klein Azië doorgeeft en dat deze beslissingen nog eens gememoreerd worden tijdens zijn bezoek aan Jakobus en de oudsten in Jeruzalem na zijn derde zendingsreis. Wij mogen er dus van uitgaan, dat de apostel het apostelbesluit aanvaard en uitgedragen heeft. Zijn grootste zorg – de vraag of de christenen uit de heidenen besneden moeten worden – was hem door dit besluit officieel van de schouders afgenomen. Toch rijst er, als we Paulus' houding tegenover het apostelbesluit nader in ogenschouw nemen, wel een probleem.

Want in 1 Korintiërs 10:25 schrijft hij: 'alles wat in de vleeshal te koop is, moogt gij eten, zonder navraag te doen uit gewetensbezwaar' en hij fundeert dit met een Schriftwoord: 'want de aarde en haar volheid is des Heren' (1 Kor. 10:26; Ps. 24:1). En vervolgens: 'Indien een der ongelovigen u uitnodigt en gij wenst te gaan, eet dan alles, wat u wordt voorgezet, zonder dat gij navraag doet uit gewetensbezwaar' (1 Kor. 10:27). Gezien het feit, dat op de markt gekocht vlees, evenals voedsel dat een ongelovige (heidense) gastheer je voorzette toch op de een of andere manier in enige cultische activiteit betrokken was, kun je Paulus' raad beslist rekkelijk noemen. De vraag komt zelfs op of dit standpunt niet in strijd is met het apostelbesluit, dat stelt dat christenen uit de volken (zoals de Korintiërs) zich moeten onthouden van wat aan de afgoden gewijd is.

Het wordt nog wat ingewikkelder, als we Paulus eerder in datzelfde hoofdstuk heftig horen waarschuwen voor afgoderij en hoererij (1 Kor. 10:6vv, 14). Deze twee zaken komen juist wél overeen met wat het apostelconvent heeft besloten. Volgt Paulus het apostelbesluit slechts voor een deel? Of geeft hij een meer liberale interpretatie ervan? Of, nog een mogelijkheid, is hij even consequent als het apostelbesluit, wanneer het gaat om ingrijpende zaken als afgoderij en hoererij, maar rekkelijker, wanneer het vlees betreft?

Elders in deze brief stuiten we op een soortgelijke tegenstrijdig lijkende aangelegenheid. In 1 Korintiërs 8 belijdt de apostel, dat er geen afgod in de wereld bestaat en dat er geen God is dan Eén (8:6). De vele goden die er zijn, zijn

voren, die breder is dan die van de tafelgemeenschap: de kwestie van de plaats van de wet. Via het incident rond de tafelgemeenschap wordt het grotere vraagstuk van de rol van de wet openbaar. Dit bredere vraagstuk, dat Joden en heidenen aangaat, spitst zich toe op de relatie heidenchristenen – wet. Dit wordt door het apostelconvent opgepakt en zo wordt impliciet de eerste kwestie (die van de tafelgemeenschap) aangepakt.

⁴⁷ Bauckham, *a.w.*, 469. We merken op, dat datering, plaats van schrijven en adres van de brief aan de Galaten omstreden zijn.

⁴⁸ Bauckham, *a.w.*, 470.

⁴⁹ Bauckham, *a.w.*, 470.

‘zogenaamde goden’ (8:5). Daarom hoeft het eten van aan de goden gewijd offervlees eigenlijk niet ter discussie te staan, want die goden bestaan niet echt. Maar, zo gaat Paulus verder, niet bij iedere christen geworden heiden is deze kennis. Sommigen zijn in hun geweten nog niet los van de afgod – daarom noemt Paulus hen ‘de zwakken’ (vgl. Rom. 14-15) – en zullen het aan de afgoden gewijd vlees dus eten als afgodenoffer en hun geweten bezoedelen (8:7v). In dat geval, zo maant Paulus, kun je beter van het eten van vlees afzien. Om je broeder geen aanstoot te geven (8:9vv). Maar ook nu dient de vraag zich aan: volgt Paulus het aposteldecreet nu wel of niet?

P.J. Tomson heeft betoogd, dat dit gedeelte uit 1 Korintiërs een halachische discussie voorstelt, die bedoeld is om alle vormen van idolatrie – aan de afgoden geofferd vlees inclusief – te verbieden.⁵⁰ Ook Paulus is de mening toegedaan, dat de gemeente van Christus zich moet onthouden van afgoderij (evenzeer als van hoererij). Dit ligt in de lijn van het apostelbesluit. Maar wat moeten gemeenteleden doen in twijfelgevallen? Hoe moeten ze handelen in de praktijk van alledag, wanneer ze vlees op de markt kopen of aan tafel zitten bij een heidense gastheer? Tomson trekt hiervoor parallellen met rabbijnse discussies over idolatrie. Volgens sommige halachische tradities is het de specifieke op idolatrie gerichte intentie, die een voorwerp verboden doet zijn. Paulus’ argumentatie toont enige gelijkenis met rabbijnse terminologie, die wordt gebruikt inzake zakelijke transacties met heidenen. Hierin worden goederen, die evident bedoeld zijn voor idolaat gebruik, verboden. Maar is dat gebruik niet specifiek aangegeven of uitgesproken, dan is het geoorloofd de goederen zonder vrees te verkopen.⁵¹

Tomson meent, dat Paulus zoiets ook bedoelt, als hij het belang van het woord ‘geweten’ (*suneidèsis*, ‘bewustzijn’, ‘consciousness’ volgens Tomson) in de discussie benadrukt (1 Kor. 10:25-29).⁵² Beslissend is dus de intentie ten aanzien van een bepaald voorwerp. Op de markt gekocht vlees is niet sowieso een afgodenoffer. Maar als een heiden specifiek stelt, dat dit vlees beschouwd moet worden als gewijd aan de afgoden, dan is het verboden. Daarom zegt Paulus ook: ‘Doch indien iemand tot u zegt: Dat is gewijd vlees, eet het dan niet, om hem, die u dat te kennen gaf, én om het geweten’ (1 Kor. 10:28). Om die reden voegt Paulus er ook aan toe, dat het ook het geweten van de ánder is, dat het verschil maakt (10:29). De gastheer heeft het vlees zodoende veranderd in aan de afgoden gewijd vlees.

We kunnen concluderen, dat Paulus het apostelbesluit heeft aanvaard en uitgedragen (Handelingen) en dat hij zich inzake afgoderij en hoererij beweegt op de weg van dit besluit (1 Korintiërs). Voor het in de praktijk van alledag naleven van het gebod om zich te onthouden van vlees, dat aan de afgoden gewijd is, heeft hij een pad gewezen, dat overeenkomst vertoont met wat de Tanna’ieten hebben geleerd. Zodoende heeft de apostel geestelijke leiding geboden aan de Joodse en niet-Joodse gelovigen, die samen een pluriforme gemeente vormen. Dat heeft hij gedaan op een manier, waarop zowel de band met de synagoge zoveel mogelijk werd bewaard, als ook de realiteit van een heidense context onder ogen werd gezien. Ongetwijfeld bracht dit de opdracht mee het apostelbesluit steeds opnieuw te interpreteren.

Dit laatste brengt ons bij een tweede gevolgtrekking. De discussie over de ‘vleeskwestie’ (1 Kor. 8-10; Rom. 14-15) heeft Paulus niet afgedaan met een loutere verwijzing naar het apostelbesluit. Hij heeft de gemeente verder willen brengen in de

⁵⁰ Zie P.J. Tomson, *Paul and the Jewish Law: Halakha in the Letters of the Apostle to the Gentiles*, Assen/Maastricht 1990.

⁵¹ Tomson, *a.w.*, 218. Tomson verwijst hier naar het geschrift ‘*Abodah Zarah* uit de Tosefta. De Tosefta is een verzameling verklaringen van de Tanna’iem.

⁵² Tomson, *a.w.*, 208vv.

theologische reflectie op deze problematiek. Een bezinning, die hij op het niveau van het geloof en van de liefde heeft willen tillen. Het *geloof* belijdt, dat er maar één God is en één Heer Jezus Christus en dat afgoden eigenlijk ‘niets’ voorstellen. Eten en drinken doet men, als het goed is, ter ere Gods (1 Kor. 10:31; vgl. Rom. 14:6). Het geloof werkt door de *liefde*. Het wel of niet eten van vlees is niet alleen een zaak van geloofskennis, maar ook van liefde tot de ander. Deze liefde verhindert, dat ik de ander aanstoot geef. ‘Want indien uw broeder door iets, dat gij eet, gegriefd wordt, wandelt gij niet meer naar de eis der liefde. Breng hem niet door uw eten ten verderve, voor wie Christus gestorven is’ (Rom. 14:15; vgl. 1 Kor. 10:32v). Het evangelie van de redding van mensen, Joden en niet-joden, geeft de toon aan. Dat stemt met wat het apostelconvent naar voren bracht overeen.

PREKEN OVER HANDELINGEN 15

Preken over een Schriftgedeelte betekent altijd keuzen maken. Zo ook hier, temeer daar Handelingen 15 een groot en veel omvattend hoofdstuk is. Er zijn meerdere keuzemogelijkheden, waarvan we er enkele noemen. Hierna geven we een eigen schets voor een preek.

Het hoofdstuk leent zich ervoor te preken over ‘één kerk in meervoud’, dus over eenheid en verscheidenheid. Hoe ga je in de kerk om met pluraliteit? Welke rol spelen de gemeentebijeenkomst, het ambt en de ambtelijke vergaderingen hierin? Hoe krijgt gestalte, dat gemeente zijn en ambtelijke activiteit gericht zijn op de gehoorzaamheid aan Christus, die het Hoofd van de kerk is?⁵³

Een andere mogelijkheid is een preek over de christelijke levensstijl aan de hand van de vier voorschriften van het apostelbesluit. De gemeente uit de heidenen is niet het houden van de hele Thora opgelegd. Maar ze is ook niet zónder Thora. Dat heeft het apostelconvent duidelijk vastgesteld. Ook de gelovigen uit de heidenen zullen in hun handel en wandel laten zien, dat zij in het zog van Israël varen. Dat betekent, dat zij zich in een heidense context ánders gedragen. In de geest van het apostelconvent gezegd: dat zij zich van een aantal zaken onthouden. Het is de moeite waard samen met de gemeente na te denken over de manier, waarop deze ascetische trek die het geloof ook kenmerkt in onze tijd gestalte zou kunnen krijgen. Dat dit op een interpreterende en contextuele wijze moet gebeuren, heeft de apostel Paulus laten zien.⁵⁴

Voor nog een andere mogelijkheid kiezen wij hier: een preek over de verhouding Israël en de volken, zoals die in dit Schriftgedeelte naar voren komt. Die relatie, die in het Oude Testament al vanaf het begin een centraal thema is, vertoont zich in de ‘kerk van Christus’ in een vernieuwde gedaante. Het particuliere en het universele aspect van het volk Israël, die het Oude Testament ons reeds op veelkleurige wijze schildert, worden in het Nieuwe Testament nog nauwer met elkaar verbonden. Voor deze preek focussen wij op de rede van Jakobus. Hierin kan worden aangeknoopt bij wat Petrus verteld heeft. Een brede behandeling van diens woorden biedt echter stof voor een aparte preek.

⁵³ Zie bijvoorbeeld het themanummer van *Kontekstueel*: ‘Één kerk in meervoud. Over pluraliteit in de kerk’, 19-4 (2005). Zie ook: R. de Reuver, *Eén kerk in meervoud. Een theologisch onderzoek naar de ecclesiologische waarde van pluraliteit*, Zoetermeer 2004.

⁵⁴ Zie o.a. W. Barnard, *Tot in Athene. Handelingen 1-17*, Zoetermeer 2005, 216-226.

Preekschets: 'In de hut van David zijn vele woningen'

Op de vergadering in Jeruzalem heeft een heftige discussie plaatsgevonden. Er staat ook een uiterst belangrijk onderwerp op de agenda: onder welke voorwaarden kunnen gelovigen uit Israël en die uit de volken één gemeente vormen? Anders gezegd: op welke wijze is het mogelijk, dat christenen uit de heidenen behoren tot het verbondsvolk van God? Deze vraag is urgent geworden, nu er steeds meer christenen uit de volken tot de gemeente van Christus gaan behoren. Bestond die gemeente in het begin alleen uit Joden en proselieten, nu wordt zij gevormd door Joden én heidenen. Vooral in de wereldstad Antiochië is dat het geval. Maar ook in de Klein-Aziatische steden. Over de wonderbaarlijke groei van de kerk daar hebben Paulus en Barnabas verteld.

Maar sommige leden van de gemeente in Jeruzalem hebben naar voren gebracht, dat christenen uit de heidenen zich dienen te laten besnijden om gered te kunnen worden en om deel uit te kunnen maken van de messiaanse gemeente. Behoren bij het volk van God (dus: bij het verbond dat God met Israël heeft) kan een heiden immers alleen, als hij als proseliet tot het Jodendom overgaat. Dus: een offer brengen, een reinigingsbad ondergaan en zich laten besnijden. Wie behouden wil worden, dient besneden te zijn. Want zo neem je het juk van de wet op je en zul je leven. Wat zodoende in het geding is, is niets minder dan de *heilsweg*. Die weg heeft God gebaad in de persoon en het werk van de Here Jezus Christus, 'die zichzelf gegeven heeft voor onze zonden, om ons te trekken uit de tegenwoordige boze wereld, naar de wil van onze God en Vader' (Gal. 1:4). De eschatologische context van dit vraagstuk maakte een officiële bespreking ervan des te urgenter. Die moet dan ook op het hoogste niveau gevoerd worden: in Jeruzalem, op het niveau van de apostelen en de oudsten aldaar.

Op de inbreng van de critici heeft eerst Petrus gereageerd. Als wetgetrouwe Jood weet hij precies wat deze groep bedoelt. Heidenen moeten inderdaad gereinigd worden, willen zij bij het volk van God horen. Nu, die reiniging heeft ook plaatsgevonden. God heeft hun harten gereinigd door het geloof in de Here Jezus en Hij heeft ook hun de Heilige Geest geschonken, net als aan ons op het Pinksterfeest. Petrus heeft dat zelf voor het eerst meegemaakt in de bekering van de Romeinse hoofdman Cornelius. Wat God in Christus rein verklaard heeft, mag ik niet onrein noemen. Alleen door de genade van de Here Jezus worden wij allen gered, Joden en heidenen. Ook wij, Joden, worden zo behouden. Niet langs de weg van het betrachten van de wet, want in het vervullen der wet schieten wij, net als onze vaders, tekort.

Petrus' woorden hebben indruk gemaakt. De aanwezigen zijn er stil van geworden. Dat geeft Jakobus gelegenheid zijn rede te houden. Hij neemt de vergadering mee naar *de Schriften*. Om een gefundeerde beslissing te kunnen nemen moeten we ons laten leiden door Geest en Woord. In de Schriften heeft God zijn bedoelingen met zijn volk en de andere volken bekendgemaakt. Daar kunnen we lezen, dat God in zijn uitverkiezing van Israël ook de volken al op het oog had. Ook hen beschouwt Hij als zijn eigendom. Ja, God wil uiteindelijk één volk, dat bestaat uit zijn geliefd volk Israël én uit de heidenen. Niet dat Hij het onderscheid tussen die twee opheft. Maar Hij brengt ze bij elkaar. Zodat de volken 'erbij' horen.

Dat ziet Jakobus getekend in Amos 9:11-12. Juist dat gedeelte laat de plannen van God helder uitkomen. Zijn bedoelingen met Israël en zijn koningshuis en die met de volken. Bedoelingen, die 'te dien dage', in de eindtijd, in de nieuwe tijd openbaar zullen worden. Dan zullen er twee dingen gebeuren. In de eerste plaats zal de vervallen hut van David hersteld worden. In de messiaanse tijd zal het koningshuis van David in luister herrijzen. Nee, niet op een nationalistische manier, maar op een

manier waarbij koningshuis en volk grondig worden vernieuwd. In het optreden van Jezus, in zijn sterven en opstanding is dat aan het daglicht gekomen. Voor zijn geboorte is over Jezus immers al gezegd, dat de Here God Hem de troon van David zal geven en dat Hij als koning over het huis van Jakob zal heersen tot in eeuwigheid, en dat zijn koningschap geen eind zal nemen (Luk. 1:32v). In het koningschap van Jezus wordt de hut (het huis) van David hersteld. In Hem worden de scheuren gedicht en wat is ingestort weer opgebouwd. Het koningschap van Jezus betekent zodoende 'heerlijkheid voor Gods volk Israël' (Luk. 2:32).

Maar het betekent nog iets. En dat is het tweede, waarop Jakobus wijst aan de hand van Amos 9. Het herstel van het koningschap en de vernieuwing van het volk Israël in de persoon en het werk van Koning Jezus zal opzien baren bij de volken. Zij gaan hierdoor God, die ze tevoren niet gekend hebben, zoeken. Het koningschap van Jezus houdt niet alleen luister voor Israël in, maar ook 'licht tot openbaring voor de heidenen' (Luk. 2:31). Zij zullen ter wille van de ontferming, die in Jezus openbaar geworden is, God gaan zoeken.

Dan zullen de heidenen daadwerkelijk bij Gods volk horen. Ze waren eigenlijk altijd al eigendom van de Here. Maar dat weten zij niet. Zo leven ze niet. Maar Gods oogmerk is, dat zij hun bestemming als volk van Hem zullen vinden. In de 'hut van David' zijn daar woningen voor gereserveerd. Het onderscheid tussen Joden en niet-Joden wordt weliswaar niet opgeheven. Israël blijft het volk van de Thora, het volk 'uit de besnijdenis'. Maar de volken komen erbij en mogen delen in dezelfde genade van Christus Jezus. Israël en de volken zullen samenwonen in de ene hut van David. Vandaar de vier voorschriften voor de gelovigen uit de heidenen, die Mozes in het boek Leviticus al oplegde aan de vreemdeling 'in uw midden'.

In de opgetogen zendingsverhalen van Paulus en Barnabas wordt van dit oogmerk Gods al het een en ander duidelijk. Niet, dat alle volken reeds de God van Israël zijn gaan zoeken. Zij moeten voor een groot deel nog tot het inzicht gebracht worden, dat zij zoekende, naar Hém zoekende zijn. En ook het zitten van Jezus op de troon van David in Israël en Jeruzalem is nog niet tot volle ontvouwing gekomen. Hoe God dit allemaal voor elkaar zal krijgen, weten wij niet. Maar ons verlangen gaat daarnaar uit. Daarom bidden wij steeds voor Israël, dat het zijn Messias mag omarmen, en voor het werk van de zending, dat de volken God gaan zoeken en Hem vinden. Opdat eendrachtig uit één mond de God en Vader van onze Here Jezus Christus mag worden verheerlijkt (Rom. 15:6).

Gespreksvragen, overgenomen van de website van het Centrum voor Israëlstudies

1. Op het apostelconvent zijn apostelen, oudsten en gemeenteleden in overleg bij elkaar. Het apostelambt is een eenmalig, uniek ambt. Onze kerken onderhouden het ambt van predikant, ouderlingen en diakenen. Welke rol moeten de gemeentebijeenkomst, het ambt en de ambtelijke vergadering spelen in het reilen en zeilen van de gemeente? Hoe zou een gemeentevergadering (gemeenteavond, gemeentedag) er volgens u uit kunnen zien? Anders gezegd: welke ingrediënten horen er volgens u in en goede gemeentevergadering te zitten (bijv. instructie, ontmoeting, besluitneming, verantwoording, verslag, enz.)?
2. Er wordt in onze tijd weer gevraagd om 'inspirerend leiderschap'. Wat wordt daarmee bedoeld, denkt u? Hoe denkt hier zelf over (kansen, gevaren, uitdagingen)?

3. De Schriften worden op het apostelconvent geraadpleegd, om een betrouwbare en begaanbare weg gewezen te krijgen. In ons persoonlijk leven, maar ook in het gemeentebeleid moet de Schrift bron en norm zijn: een lamp voor de voet en een licht op ons pad. Maar wij leven in een andere tijd, staan voor andere uitdagingen en problemen.

Hoe kunnen wij én gehoorzaam aan de Schrift zijn én met beide benen in de huidige tijd staan?

Een vraag die daarmee in verband staat: kunnen teksten uit de bijbel – juist in gemeentelijke vergaderingen – ook misbruikt worden? Hoe bijvoorbeeld?

4. Eenheid en verscheidenheid, dat is een thema dat ons in dit hoofdstuk onder ogen gebracht wordt. Die beide woorden geven keurig aan hoe we met verschillen om mogen gaan. Maar toch blijft de vraag, hoe we zullen omgaan om met pluraliteit in de gemeente (verschillende opvattingen over leer en lied, over ethische vraagstukken, enz.)? Voor welke problemen staan we wat dat betreft in het gemeentelijke samenleven in onze tijd (denk b.v. aan individualisme, keuzekerk, vast lidmaatschap naast tijdelijke betrokkenheid, perforatie)?

5. De apostelen krijgen in Handelingen 15:4 een verslag te horen van Gods werk op het zendingsveld. Van oudsher wordt in onze zendingsbladen ook verslag gedaan van gebeurtenissen op het zendingsveld. Dat veld bevindt zich op dit moment niet alleen buiten, maar ook binnen ons eigen land. Kunt u iets vertellen van wat deze verslagen, verhalen voor u betekenen?